

Alles volgens plan

Ervaring van de twee eerdere Doggersbank expedities had geleerd dat het mooie wrakduikplan na de eerste dag al in duigen ligt. Vaak door het weer, soms omdat het wrak niet gevonden kan worden. Maar zo niet dit keer tijdens de derde achtdaagse expeditie Bruine Bank. Twintig wrakken op en rond de Bank zijn bedoken.

TEKST **WILLEM HEIJDEMAN** E.A.
FOTO'S **UDO VAN DONGEN**
EN **COR KUYVENHOVEN**

Vanaf dag één gaat alles dan ook volgens plan. Het weer zit mee, alle wrakken worden daadwerkelijk gevonden en het schema van drie duiken per dag blijkt haalbaar. Ook onderwater zit het mee. En dat de 24 deelnemende duikers aan deze Duik de Noordzee schoon-actie aan het einde van de dag(en) bekaf zijn, het zij zo.

VOORBEREIDING Bijna drie maanden voorbereiding en zes versies van het wrakduikplan zijn er aan de expeditie vooraf gegaan. Harold Batteram en expeditieleider Ben Stieffelhagen hadden dat duikplan samengesteld op basis van de door Erik Bronsveld, een van de deelnemers, aangeleverde posities. 'Het is,' kijkt Batteram terug, 'altijd de vraag wat er werkelijk van het

plan gedoken zal worden. Maar ook dit jaar hadden we ons huiswerk goed gedaan. Uit de vele honderden wrakgegevens die we beschikbaar hadden hebben we eerst een selectie gemaakt op basis van nauwkeurigheid, betrouwbaarheid en bron. Veel locaties zijn toen afgefallen omdat de gegevens te vaag en onbetrouwbaar bleken.'

En vervolgens: 'We waren vooral ook op zoek naar posities die geverifieerd zijn, bijvoorbeeld

door schippers van vis- of wrakduikcharters of door beschikbare gegevens van Rijkswaterstaat. Daarnaast waren de diepte en grootte van het wrak belangrijk. Het heeft immers ook geen zin om met 24 duikers op het wrak van een plezierjacht te duiken. Voor Duik de Noordzee schoon was het ook belangrijk dat er wrakken werden bezocht waar nog niet of nauwelijks netten waren verwijderd.

VIJFTIEN NIEUW Van de twintig geselecteerde locaties/wrakken waren er voor Stieffelhagen c.s. vijftien nieuw. Allemaal dus op de Bruine Bank, een zandbank die vrijwel geheel op het Nederlandse deel van de Noordzee ligt, ruwweg halverwege de Nederlandse en Engelse kust. De zandbank en het gebied daaromheen vormen een belangrijk natuurgebied. Batteram: 'Omdat er op veel van de door ons uitgekozen wrakken nog nooit of nauwelijks was gedoken, was het extra spannend voor ons. Laggen ze er nog wel? In welke staat zouden we ze aantreffen? Wat lag er aan verloren vistuig op de wrakken? Zouden de biologen opnieuw soorten vinden die voor Nederland nieuw zijn?

In het wrakduikplan was elk tijdstip tussen 06.00 en 23.00 uur benut. Dat betekende drie duiken per dag! Aan elke duik ging heel wat voorbereiding vooraf. Varen naar de nieuwe locatie, zoeken met sonar naar het wrak, het uit-

Aan boord van de Cdt. Fourcault

Wrak van de Elbe

werpen van het dreganker, klaarmaken van de bijboot, lijnen en veiligheidsmiddelen, duiklijst opstellen, duikleider aanstellen, etc, etc. Ook na de duik was het een enorme drukte. Op-halen van de duikers, het bergen van alle net-ten, ophijzen van anker en boeien nemen uren in beslag. Het plan heeft hier ook rekening mee gehouden door de afstanden tussen locaties en beschikbare zoektijd redelijk te houden.

ONTDEKKINGEN Het zicht varieerde acht da-gen lang tussen goed en uitstekend. De stroom was goed te doen voor de eerste en laatste duikers. Er zijn enorme hoeveelheden - 2000 kg - visnetten geborgen, de filmers en fotografen schoten gigabytes vol en ook de biologen deden nieuwe ontdekkingen. De kok had moeite tussen alle duiken de maaltijden in te plan-nen en de hele groep aan tafel te krijgen en de vulploeg draaide overuren om alle flessen weer op tijd vol te krijgen.

Met nog twee dagen voor de boeg kon het sche-ma niet meer worden gehandhaafd.. Het tij valt dan zo dat de avondduik na 23.00 en de och-tendduik voor 06.00 uur zou zijn. Geen optie volgens Stieffelhagen, die een kleine rustpau-ze inlast met uitslapen tot 08.30 uur en dan een mooie duik op de Biaritz om 11.30 uur en daar-na het Poppetjeswrak in de namiddag. Dat ging wel weer volgens plan!

NIEUWKOMER Willem Heijdemans is een van de geselecteerde duikers, een nieuwkomer bij het fenomeen van de Doggers- en Bruine Bank-expeditie. Hij zegt dat het mooi is om te zien hoeveel mensen tijdens de verschillende duiken vanuit zoveel verschillende disciplines en beweegredenen allemaal hetzelfde doel nastreven. Zijn ervaringen tijdens een duik op het wrak van de l'Espadon, een in 1980 ge-zonken trawler die nog trots overeind staat op de zeebodem:

(...)Beneden mij zie ik mijn buddy afdalen langs de ankerlijn. Als ik geen duikbril op had, zou ik me nog eens goed in de ogen gewreven heb-ben. Ik ben nog maar op 15 meter diepte en voor me zie ik de contouren van het wrak op 30 me-ter al duidelijk liggen. Aangekomen bij het an-ker is de gidslijn al uitgezet en als we nog maar net begonnen zijn aan de ronde over het wrak, is het plotseling gedaan met het goeie zicht. Ik denk nog bij mijzelf: 'Typisch Nederland: goed zicht duurt nooit lang...' Even verderop wordt duidelijk waar die enorme stoppaddenstoel vandaan komt. Vlak achter het stuurhuis heb-ben vier duikers zich vastgebeten in een groot net dat op het wrak vastzit. Een paar hefbal-lonnen hangen vastgehaakt aan de bovenkant en houden het net al een klein beetje onder span-ning zodat de duikers, gewapend met messen waar Rambo jaloers op zou zijn, aan de onder-kant lijnen door kunnen snijden. Een lastige klus die vaardigheden vereist. Niemand wil verstrikt raken in een net dat elk moment een vrije on-gecontroleerde opstijging kan gaan maken. Er wordt voorzichtig gemanoeuvreerd en tegelijk wordt er druk onderling gecommuniceerd. En hoewel de gebaren in geen enkel NOB-lesboek voorkomen, is wel duidelijk dat deze mensen el-kaar snappen en inderdaad: nadat nog een paar dikke strengen van het warrelnet doorgesneden zijn, stijgt het gevaarte langzaam op en ver-dwijnt naar de oppervlakte en blijven de vier duikers tevreden achter (...)

De belangrijkste doelstelling van de expeditie was het verwijderen van zoveel mogelijk ver-loren visnetten, lood en kunstaas op de Noord-zeewrakken. De netten en vishaken vormen een ernstige bedreiging voor het onderwaterleven. Dieren raken in erin verstrikt en sterven een langzame dood. De Stichting Duik de Noord-zee schoon is al een aantal jaren bezig met dit project. Dit keer hebben ze in de acht dagen van de expeditie bijna 2300 kg afval geborgen en in Scheveningen aan land gebracht. Ook hebben ze hebben onder- en bovenwater tien-tallen levende dieren bevrijd die in deze net-ten vast zijn komen te zitten.

(...) Mijn buddy en ik besluiten verder te gaan en zwemmen langs twee duikers die bijna in het wrak lijken te willen kruipen. Biologen Arjan Git-tenberger en Niels Schrieken gaan helemaal op in hun queeste om het leven op de wrakken in kaart te brengen en deze keer gaan ze wel heel ver: meestal komen ze door de uitbundigheid van het leven niet veel verder dan 5 meter van de an-kerlijn (...) Nog iets verder is iemand die Duik de Noordzee schoon wel heel serieus neemt. Bio-loog Joop Coolen heeft een zelfontwikkelde stofzuiger mee onder water genomen. In ge-dachte zie ik sergeant majoor Stieffelhagen al langs komen en met zijn witte handschoenen langs de randjes van het wrak gaan. 'Noemen wij dat schoonmaken cadet Coolen?' De wer-kelijkheid is een stuk complexer dan een stuk-je stofzuigen. Er worden via de stofzuiger mon-sters genomen van het minuscule leven dat zich in de zandbodem rond de wrakken bevindt. Bo-

Netten snijden

Monsterafname voor imares op het wrak van de Elbe

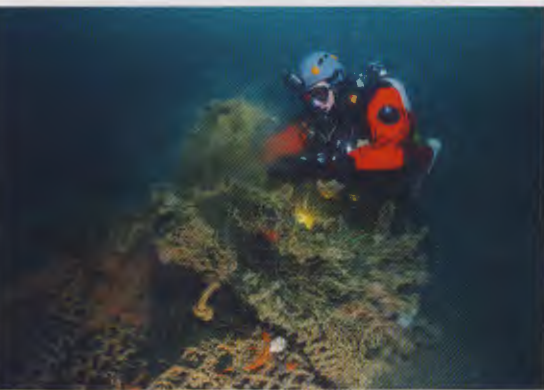

Noordzeekraak op de Confess of Durham

ven water wacht stagiaire Tristan da Garça om al het opgezogen leven te analyseren. Op die manier kan een DNA-profiel gemaakt worden van zoveel mogelijk soorten die in de Nederlandse wateren voorkomen (...)

Tijdens de expeditie vonden de deelnemende biologen de juweelanemoon *Corynactis viridis* op het wrak van de Anna Graebe. Het eerste bewijs dat dit fotogenieke exemplaar in Nederland is gevestigd. Meerdere wit tot licht roze kolonies hadden zich op dit wrak gevestigd. Deze soort behoort tot de Corallimorpharia, een orde die nauw verwant is aan de harde koralen. Juweelanemonen komen daar in hun interne anatomie sterk mee overeen, maar missen het voor harde koralen zo typische harde skelet.

(...)Een blik op de computer leert me dat we de helft van onze bodemtijd er op hebben zitten en

Kaalslag op de Elbe

dus wordt het tijd dat ook wij een bijdrage aan een betere (onderwater) wereld gaan leveren. De postzak wordt tevoorschijn gehaald als we een groot stuk staandwant tegenkomen. Zodra je begint met snijden verdwijnt het net meer en meer in een stofwolk en moet je snijden op de tast. In het net zit een aantal Noordzeekrabben verward maar die zijn stoer genoeg om zelfs zonder safetystop een tripje naar de oppervlakte te overleven, dus verdwijnen ze met net en al in de postzak. Tijdens het snijden wordt de omgeving op eens een stuk lichter. Als de UFO uit *Independence Day* hangt Jack Vliegendorp met een frame vol lampen boven ons, terwijl filmers Klaudie Bartelink en Peter van Rodijnen onze actie filmen. Als mijn cap maar goed zit... (...)

Doordat er regelmatig grote wieren, maar ook flessen, hout en ander drijvend materiaal vanaf de Franse en Engelse kusten naar de Nederlandse kust toe drijven, is het bij soorten die op het Nederlandse strand angespoeld worden gevonden, niet altijd duidelijk of dit Nederlandse soorten zijn. Net als de juweelanemoon was de bolle bolzakpijp *Synoicum pulmonaria* bijvoorbeeld al eerder aan de kust angespoeld gevonden, maar was het nog niet bekend dat deze zich in Nederland had gevestigd. Deze witte kolonievormende zakpijp werd tijdens de expeditie op bijna alle wrakken aangetroffen.

(...)Het wordt tijd om aan de opstijging te beginnen want de 0 minuten bodemtijd is op de computer verschenen. We zwemmen terug naar de ankerlijn - die soms meer weg heeft van een waslijn - met 5, 6 zakken vol netten die hangen te wachten om naar boven gehaald te worden. Eenmaal boven ligt de Zodiac al klaar om mij

Nettenoogst van de Elbe

naar de cdt. Fourcault te taxiën. Een surfboard dat ingenieus achter de Zodiac is bevestigd, dient als transportmiddel. Je trekt jezelf erop, de Zodiac levert je af bij de kooi die naast het schip klaar hangt, je stapt op en je wordt keurig afgeleverd op het dek. Daar worden we opgevangen door Valerie Fijen die naast haar medische kennis ook een uitstekende duikleider blijkt te zijn en na een warme spoeldouche kun je de dubbelset simpel afhangen. Een ideaal systeem waardoor die 20 duiken in een week goed vol te houden zijn (...)

Een andere soort, de vuilwitte zakpijp *Ascidia aspersa*, is langs de Nederlandse kust zeer algemeen te vinden. In dieper water en dus ook op wrakken wordt deze soort echter slechts zelden aangetroffen. De biologen waren dan ook zeer verrast enkele duizenden exemplaren aan te treffen binnenin het wrak de Anna Graebe op 30 meter diepte. In deze zakpijpen ontdekten zij de gemarmerde streepschelp *Modiolarca subpicta*, een soort waarvan bekend is dat deze vaak ingesloten in de mantel van zakpijpen leven. Vlak langs de Nederlandse kust is deze schelpensoort nog nooit gevestigd aangetroffen terwijl er vele zakpijpen te vinden zijn. Verder van de kust vandaan zijn meer recente meldingen alleen bekend van de Klaverbank.

(...)Als het anker door het laatste buddypaar naar de oppervlakte is geschoten en iedereen weer aan boord is, wordt het tijd om te oogsten. Eerst gaat de boot op jacht naar het grote net dat met 4 hefballonnen in de verte ronddobbert. Kapitein Pim dwingt mijn respect af door het 55 meter lange ex-marineschip met schijnbaar achteloos gemak zo dicht langs het net te sturen dat we in

een keer met de dreg raak kunnen gooien. De kraan is een welkome hulp bij het aan boord brengen van het net. En dan is het weer verder jagen naar de ankerlijn. Als ook die aan boord is, ligt er een imposante stapel netten. De krabben die verstrikt zitten worden respectvol losgemaakt. Dat respect dwingen ze met name af vanwege de enorm sterke scharen. Soms besluiten ze in de stress die het lossnijden moet veroorzaken om zich vast te klampen aan een lijn en dan kun je nog maar een ding doen: wachten tot ze loslaten... Het vislood en de blinkers worden gescheiden en de netten verdwijnen in big bags die op het helikopterdek staan (...)

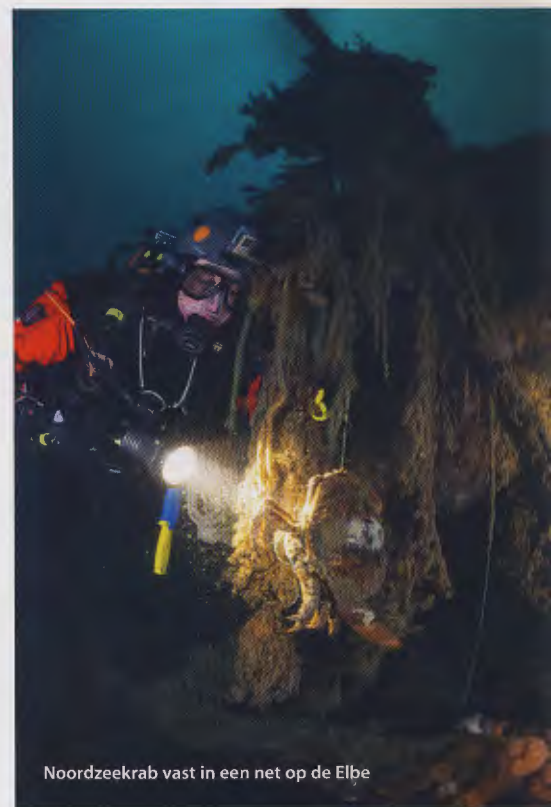
Verder werd op een in de jaren negentig gezonken Russische onderzeeër op 32 meter diepte ook nog een zeer zeldzame kleurvariant van de sierlijke slibanemoon *Sagartia elegans* gevonden. Hij heeft fel roze tentakels en een oranje mondschijf. Dit zeer opvallende exemplaar werd tijdens de expeditie vanwege zijn kleur *Sagartia elegans varia maxima* genoemd.

(...)Thom de kok heeft al een paar keer de stank van de netten getroft om te zien hoever we zijn met het opruimen, zodat we na het opruimen van het laatste net meteen kunnen aanschuiven voor de lunch. De biologen maken zich met tegenzin los van hun boeken, de fotografen Udo van Dongen en Cor Kuyvenhoven moeten zich losrukken van hun laptop en de archeologen Ivar en Rob kunnen met moeite hun schets van het wrak loslaten, maar de lunch van Thom is altijd een doorslaggevend argument om aan te schuiven. Tijdens het eten wordt de afgelopen duik geëvalueerd en de komende duik voorbesproken onder leiding van Ben Stiefelhagen die zo enthousiast is

dat hij de herkomst van het woord briefing niet altijd even scherp voor ogen heeft. Hij heeft samen met Harold Batteram en Erik Bronsveld veel voorbereiding gestoken in het bepalen van de duikvensters en de wraklocaties en die voorbereiding betaalt zich terug. Alle wrakken worden gevonden en door de periode van doortij is van stroming vrijwel geen sprake. In de Maarsseveense plassen gaat het soms erger te keer... (...)

Expeditie Bruine Bank werd georganiseerd in het kader van Bescherm een wrak. Dit samenwerkingsverband is een initiatief van Vereniging Kust & Zee, Stichting De Noordzee en Sportvisserij Nederland en Stichting Duik de Noordzee schoon. Samen met alle gebruikers en liefhebbers van scheepswrakken in de Noordzee proberen zij deze te beschermen en duurzaam te gebruiken. De leden van het expeditieteam werden geselecteerd op kennis, (Noordzee)ervaring en mentaliteit. Het was een samengestelde groep bestaande uit supportduikers, biologen, archeologen, fotografen en filmers. Stichting Duik de Noordzee schoon werkte hierbij samen met onderzoeksbureaus, bedrijfsleven, universiteiten en de overheid en de Expeditie Bruine Bank was een stap naar een eerste mijlpaal: aan het einde van dit seizoen zullen de duikers het honderdste wrak schoonmaken.

(...)Meer dan 2000 kg aan netten, een flinke bak met vislood en grote doos met plastic visblinkers werd samen met mede-supportduikers Hans van der Plas, Ad Groenenberg, Derko Mulder, Fred Groen, Peter van Spronssen, Robertino Mulder, Ronald Stadhouder en Marcel Buys van de wrakken verwijderd. Een respectabele hoeveelheid maar nog maar een begin. Alle bezochte wrak-

Noordzeekrab vast in een net op de Elbe

ken zouden met gemak een veelvoud van deze hoeveelheid op kunnen leveren, reden te meer om door te gaan! (...) Duidelijk is geworden dat de wrakken een cruciale rol spelen bij de verspreiding van soorten. Waar vroeger oesterbanken als hard substraat dienst deed als mogelijke springplank voor soorten, zijn deze door overbevissing volledig verdwenen en zijn alleen de wrakken nog over als stepping stone. Des te dramatischer om te zien hoezeer er gesloopt is op de wrakken. Het wrak van de Elbe, dat ik eerder bezocht in 2007, is in de 5 jaar die volgden door slopers met poeliekranen veranderd van een stoer wrak in een trieste hoop metaal. Reden te meer om te blijven aandringen op bescherming van deze belangrijke oases in onze grootste lap natuur: stoppen met slopen en doorgaan met schoonmaken. De 20 wrakken zijn na deze expeditie in ieder geval een veiliger en schonere plek voor het onderwaterleven geworden (...)